

POSLE REMBOA

Kenet Vajt

U nameri da postane vidovit ili, da upotrebimo reč možda po prvi put iskazanu starim vedskim jezikom: rishi, Rembo se i dušom i telom odaje svojoj metodi. Želeći da pronade pravo značenje svoga Ja, svoje »prvobitno stanje sina sunca«, on proba, na svoj način, ono što se može nazvati još uvek vedskim jezikom, Severni put: »Što se tiče sunčevog sveta, on se osvaja na Severnom putu, u potrazi za Sobom« (Prašna Upanišada)

Za to, na prvi pogled, niko nije sposobniji od njega. On ima fizičku snagu: »Dok lutah cestama, čizme mi od šljunka crkle. U Šarleroa dodoh osmog dana«, duhovnu snagu i lucidnost: »Što se tiče mišljenja, nikog se ne bojim«, i moralnu čvrstinu: »Ta Remboova bezosećajnost«.

A ipak, koliko suza i jecaja. Jer je Rembo, i pored toliko ličnih vrlina, takođe proizvod jedne kulture i to koje: one francuske građanske, tesne i zagušljive. On to zna kada piše: »Robovi, ne proklinjimo život.« Takva kultura (u osnovi hrišćanska, ili koja uporno širi hrišćanstvo, sa još čitavom nadgrađnjom moralnih vrednosti) ne napušta ga i pored napora da je se oslobodi i postane »varvarin«: »Bio sam onaj koga je osudila duga«. Upravo ona boji njegovo iskustvo bojama pakla, i uspeva, sa teretom njegovog realizma, da savlada njegovo bes: »Tu sam, tu sam još uvek«. Kraj XIX veka u Evropi je uočio tri glavna pokušaja da prevaziđe to stanje stvari, tri žarišta usijane energije: Rembo, Van Gog, Niče. Rembo, kometa; Van Gog, ludo sunce; Niče, severno praskozorije. Svi umiru mladi. Svi žive u neizlečivoj samoći i dvojica tonu u ludilo. Rembo, posle »faustovskog« iskušenja oseća još samo golemu i mučnu čamu, makar što ponekad izgleda kao da pristaje na »realističko« rešenje koje je Gete bio pronašao za svog Fausta načinivši ga graditeljem. Između »Milion zlatnih ptica« iz prve Remboove vizije i »osam kilograma zlata« sa kraja, koje je trebalo da mu omogući da nađe sebi mesto u svetu, stoji cela priča o evropskom revoltu. Tragična priča sa primesama melodrame.

Kad već govorimo o Evropi, bacamo pogled i na Ameriku, onu Ameriku stvaranu od pre početka građanskog rata koji je uspostavio državu koju mi poznajemo. »Sva evropska književnost, kaže Mišo u delu Varvarin u Aziji je od patnje nikad od mudrosti. Treba sačekati Amerikance Volta Vitmena i autora Valdenu da bismo čuli drugi ton. Valden ili život u šumi izlazi 1854; Vlati trave 1855. — to je, otprilike, vreme Cveča zla, pa je uzajamno poređenje naslova značajno. Vitmen i Toro su upravo proizašli iz te kulture Zla i grize savesti koja je obeležila Bodlera i Remboa. »Čuo sam danas jednog dečka kako govori o Bogu, beleži Toro u Dnevniku, objasnio sam mu da krompir truli verovatno zato što Bog tako hoće. »Toro je na putu čana (Lin Jutang ga naziva »najvećim Kinezom među Amerikancima«). Što se tiče Vitmena sam Toro je o njemu go-

vorio da »uočljivo podseća na Istočnjake«, i upravo je ta »istočnjačka« crta kod Vitmena ono što nas danas privlači, pošto je njegov razmetljivi amerikanizam, u svakom slučaju površniji postao sasvim nevažan. Posle ovog malog osvrtu na Ameriku, vratimo se, zadržavajući u duhu te klice nečeg drugačijeg, u Evropu »starinskih pregrada«. Gde smo to sad, stotinak godina posle Remboa? Mi? Pošto nikog ne poznajem tako dobro kao sebe samog, kao što kaže Toro u prvom poglavlju Valdenu, dužnost mi je (to uostalom i nije tako mrsko činiti) da govorim o sebi. »Savršena lična bezazlenost«, kaže Vitmen.

Ujednom trenutku, Rembo je za mene bio nec plus ultra u poeziji i životu — u tome sam, ne jedini naravno, pripadao čak jednoj porodici: »Rembo, naša jedina porodica«, moglo se pročitati pre nekoliko godina u jednom broju »andergraund« časopisa Aktuel. Njegove rečenice: zora kao golubiji narod kad se rodi; brbljive

Kenet Vajt (Keneth White) je počev od zbirke »Usijani limbovi« 1976. objavio preko dvadeset dela, na engleskom i na francuskom jeziku. Piše pesme, priče, putopise, ogleda i studije. Vajtova poetika počiva na značenju beline i moći čutanja. On opovrgava tezu o »sterilnoj belini odsutnosti«. Naštoji da kazivanju omogući da se približi prvobitnoj svesti, da osvoji druge prostore sveta i da posmatra »lepa nedra praznine«. Za zbirku priča »Plavi put« K. Vajt je 1983. dobio »Prix Médicis«, a za zbirku ogleda »Mirna apokalipsa« je 1985. dobio nagradu »Question de«.

Ogled »O Rembou« se nalazi u zbirci »Nomadski duh« koju je 1987. objavila izdavačka kuća »Grasset«. Nomadski intelektualac nije univerzalni intelektualac čiji je poslednji predstavnik bio Hegel, niti društveni, otičen u Sartru. On je svetski intelektualac koji izlazi iz okvira pripadnosti jednom univerzumu i neposrednom socio-političkom okruženju. Rezultat njegovog istraživanja je spev o svetu.

ptice oka plava; sam hodam po crvenom nebu (ah, ne oprostite to je od Zenrina Kušija) »uzbuđivale su me jako«, kao što na engleskom kažu (blew my mind). Živeo sam u Glazgovu, paklenom gradu u pravom smislu, danonoćno sam šetao i, s vremena na vreme napuštao grad, pšenice, kretao rano ujutro da bih prevalio dobrih četrdesetak kilometara (»pešak na drumu«) koji su me razdvajali od obale. Tamo sam nailazio ne samo na svoje galebove (»brbljive ptice oka plava«) nego i na svoje pretke — na primer, tog Pelagija, mornara, tako vatrenog naturaliste (»i živih, zlatna iskra svetlosti prirode«) da je smatrao da može i bez milosti božje, te dakle poricao Istočni greh. »Lepi moj Pelagije, uzdignute glave sred svih tih pognutih čela« (Andre Breton). . . Tako se isticao da mu je Avgustin poslao Jeronima da ga ubedi da greši, ali ga je Pelagije još i uvredio rekavši mu da je scottorum pul-tibus preagravatus Jadni Jeronim. Postigao je najzad, da osude Pelagija kao jeretika na Saboru u Efesu 431. godine, i tako i treba.

»Otkad je Evropa potpuno pokrštena«, piše Remi da Gurmon, »ona živi samo od nekoliko kapi paganskog eliksira koji je uspela da spase od ljubomere preobratitelja.« Upravo taj slikar je tražio Rembo. Toga je on žedan. Citav njegov život je »komedija žedi«, zasnovana na odbijanju da pije »kulturne« proizvode koje mu nude:

Oh, ljubljen od svega što je puno svežine!
Uzdisati usred vlažnosti ljubičica
Koje zore bacaju u šumske dubine

On često vidi taj »eliksir« kao rosu, te otud kod njega izvesna opsednutost zorom, praskozorjem, ranim jutrom — »taj neizrecivi prvi jutarnji čas«. Od »Parmerda« do »Junfa 72«* piše Ernestu Delaeu: »Da, iznenadujuće je postojanje u arduanskoj kosmorami. Provincija, gde se ljudi hrane blatom i brašnom, gde piju domaće vino i domaće pivo, nije ono za čime žalim (. . .) Ali ovo mesto: destilacija, kompozicija, sva ograničenost; pa nepodnošljivo leto: toplota nije neprestana, ali kad vidim da je lepo vreme u interesu svakog, i da je svako svinja, ja mrzim leto koje me ubija kad se makar malo ispolji. Mori me takva žed da se bojim gangrene: reke iz Ardena i Belgije, Špilje, eto za čim žalim« (ja podvlačim).

Rembo — »čovek naših krajeva, takav kakav je mogao biti pre no što ga je pritisnuo jaram grčko-latinski« Andre Breton). Barem onaj potencijalni mogući. Ali, jaram je bio tu.

Rembo, u biti, nije Francuz. Suviše je grub i nagao da bi bio Francuz. Dolazi iz veće daljine. Gal? Možda. S mukom nalazi sebi mesto u Francuskoj književnosti. U stvari, u vreme jednog Remboa pre pada (koliko poruge u činjenici da je, posle onaj koji je sebe smatrao »sinom Sunca« imenovan »vodom simbolističke i dekadentske škole«), i samo poimanje francuske književnosti, njene istorije, njenih sko-

la i njenog ugleda izgleda tako beznačajno. Kad govori o Rembou, jedan pravi francuski duh kakav je Malarne oseća potrebu da ostane u rukavicama na popriličnoj ironičnoj distanci. Židu je bilo nelagodno pred Remboom, jer je shvatio sopstvenu kulturu veštačkom, kao i da sve što radi pliva u toj izveštačenosti. Malarne je barem, kao i Žid dobro poznavao »kako je neopravdano olako zauzeti mesto nečije svesti« — dok se drugi pak nisu toga lišili, upirući se svim svojim silama i ushićenjem. Elem, kontekst se izmenio. Ipak smo sve manje »Francuzi«. Bertonov nadrealizam, taj pokušaj da se nađu drukčiji »plodni odnosi« verovatno tu ima svoju ulogu. I ako se čini da savremena francuska kritika zapostavlja Remboa, to je možda iz odvratnosti pred onim što je Etijambel, koji je sve doveo u red nazivao »rembalističnom« i iz želje da prođe malo vremena, ali možda i iz predosećanja da u Remboovom delu ona čisto književna kritika promašuje problem. O književnoj kritici bi se moglo reći ono što je Dogen govorio o nekim sektama koje nije cenio: »Da bi pronašle mesec istine one sve češće to čine proučavajući prst koji pokazuje mesec, zaboravljajući ono najvažnije, sam mesec.« Remboov put u napredovanju i padu je »metafizički« i o tome bi trebalo znati govoriti, fizički-metafizički, ne upotrebljavajući pritom čitav rečnik Velike tradicije.

Ali vratimo se Glazgovu, Boravku u paklu, Remboovom dobu — »Iz asfaltno pustinja, sa pojasevima od magluštna koje su postrojene u grozne čete po nebu što se uvija, uzmiče i silazi, stvoreno od najzlokobnijeg crnog dima...«

Često bih se penjao na Nekropolj, uzvisinu-groblje koje nadvisuje stare delove grada. Siv i crn kamen; nizovi žutih dimnjaka; zvonici koji panično nastoje da prokrče sebi put u nebo; očajno sunce; uzleću čvorci, razlete se, pa se svijaju iznad grobova. Što se samih nadgrobnihi ploča tiče, one su mahom bile načinjene od sivog dosta mekog kamena, nagriženog nepogodama tako da su crte anđela oblikovanih od tog kamena postajale oštre, zle, pre djavolske no andeoske. Medutim, to približavanje paklenog i andeoskog (kao razjarenosti i vedrine, uzvišenog i grotesknog) nije mi bilo neprijatno, daleko od toga.

Na južnoj obali reke, u naselju Gorbal koje je bilo jevrejsko pre nego što je postalo pakistansko, nalazio se čitav Orijent: žene u raznobojnim sarijima na prljavim i mokrim ulicama; a u lokalnoj biblioteci, knjige na hebrejskom koje su me podsećale na domove pobožnih — skoro da sam mogao sresti na uglu neke ulice u crtama starog Glazgovčanina u prljavom ogrtaču rabina Elimeleha ili Bal-Sema glavom!

Bio sam obuzet transcendentnim lutanjem. Stalno nespokojan. Dävolški teopatičan. Pribirao sam neobična štiva: teološka, mistička, filozofska — ne zbog toga što sam u njima tragao za istinom (u sebi sam gajio pre nešto kao »nelagodnost«, po kojoj se u psihijatriji prepoznaje jedan od vidova hysterije) nego zato što su mi ta štiva pružala materiju koju bih dočnije sagorevao. Tu nije bilo reči o obaveštavanju niti o kulturi, nego o izgarnju. Da bih uzleteo.

»A kuda vodi put?«, pita Faust, a Mefisto odgovara: »Ka' predelu besputnom i nepristupnom...«^{**} Ipak sam imao utisak da sam »kod kuće« u tim lutanjima. Bilo je to zanosno, međutim iscrpljujuće.

Potom, čini mi se odjedared, sve se to raspršilo i nastala praznina:

**Tada nastade ništavilo
gledajuć crveno sunce
na zimskom nebu, gole grane
(Šta vidiš na drvetu, o Arjuna?)**

To je bio početak druge faze — bar tako ja danas vidim stvari. Imao sam veliku sobu sa kako-tako okrećenim zidovima, ali mračnu, veoma mračnu:

**Čitave zime
u toj mračnoj sobi
YATRA NA ANYAT PRACYATI
NA ANYAT CRINOTI
NA ANYAT VIJANATI**

— da, nastala je praznina (»tamo gde ne vidiš ništa, ne čuješ ništa, ne znaš ništa«), ali bez ispunjenja o kome govori tekst na sanskritu. Kad bih gledao u zid, nisam zaista video svoj »prvobitni lik«.

Šta se dogodilo? Ne verujem da se takvi razdori mogu tumačiti samo nevoljama odrastanja kakve su — na primer, one na kraju mladalačkog doba. To je pokroviteljsko tumačenje. Svakako, ima tu i fiziologija svog udela i ogromna količina energije uložene u ta transcendentna »rembovska« lutanja ogromna je i može da potraje samo izvesno vreme. Treba računati i sa moralnim zamorom u toj klimi neprestane egzaltiranosti i depresije. Gledajući još radikalnije, intelektualna činjenica je da to »traganje za svojim »Ja« u stvarnosti nije nikud vodilo. Nije bilo svoga Ja. Dakle ništa? Zadatak da ga rešimo? Igra da je odigramo? Kraj transcendentnog predela u svakom slučaju.

Mislim da se upravo to dogodilo Rembou. Od tog trenutka počinje drugi niz njegovih putovanja u kojima više »ne žuri da nađe mesto i formulu« nego ga direktnije potrebe gone. On je lutilica po praznini, u isključivo negativnom značenju. I tako se pozitivan odnos uspostavlja, barem naizgled površinski.

»Gospodin Artur Rembo, hotel Kosmos u Adenu« — »Moj život je košmar« — »Najzad, nadajmo se boljem.«

Bilo bi lepo da je tamo, na »usijanim obalama« Crvenog mora Rembo nastavio svoja proučavanja, zaokupljen tom »drugom fazom« rada. Te arapske zemlje mogle su mu, najzad, dati podatke o mestu i formuli koje toliko traži. Izgleda kao da je sve to zanemario. Ili možda ne može više da izdrži. Hteo bi da ima dom, porodicu. Nema Remboovog »čutanja« u pustini (»Treba imati užareno srce potonulo u praznu tišinu« — Ekart), ponekad čak stičemo utisak da on nikada nije imao toliko potrebe da govori, i da sigurno nikad nije toliko činio. Ako se sada smrtno dosaduje, on živi da bi zaradivao, i više, da bi sebi osigurao prihod: fizički se iscrpljuje, pribira aktivnost, bavi se nečim i radi. Šta bi video da je mogao — to jest da je za to imao dovoljno vremena — da napravi svoj »čudnovati album«? Načinjen samo od »zanimljivosti«? Ali za to nije bilo nužno biti Rembo, i probušiti nebo francuske kulture.

Nalazio sam se u Glazgovu, u velkoj praznoj sobi sa, nasred poda, Svedenborgovom knjigom **Nebo i Pakao** na japanskom. Iz samoironije. Iz težnje prema nečemu »nepoznatom«. Ali to nepoznato nisam umeo da pročitam.

Trebalo je početi sve iz početka. Poći od nule. Iza sebe sam imao svoje »pretko«: Pelagija, Remboa, Van Goga, Ničea, Vitmena, Toroa. Saputnike je dobro imati, pa čak i verovati u mogućnost nekog

zajedništva, ali oni su s vama samo do neke tačke. I tu čovek ostane sam. A ja sam bio stigao dotle. Do mrtve tačke.

Beše to duhovna zima. Golem ledeni dah dolazio mi je iz kosmosa. Niče je bio govorio o smrti Boga (»Zar nije sve hladnije? Zar nije sve dublja noć?«). Sa manje mitološkog, sa manje religioznog, reč je bila jednostavno o kraju transcendentne transcencije. Bio sam postao »apsolutno moderan«. To jest »bez svog mesta«. Gde da se smestim? Vrteo sam se u krug. Ali usred svega se nalazila praznina. Nije mi preostajalo drugo do da istražujem samu prazninu:

**O ovom svetu
sve gorčem
sve težem
sve beljem
pitaš me za novosti?
led se lomi
u plava slova
ko će ih pročitati?
samom sebi groteskno govorim
a tišina odgovara**

I dalje sam pokušavao da iskažem, što je moguće ogoljenije taj put, to opipavanje. Gotovo da više nisam čitao poeziju. U najboljem slučaju nekoliko haikua:

**more je tako hladno
čak ni galeb
ne nalazi sna
snežno jutro
i tu sasvim sam
žvačem suvog lososa**

I potom, malo pomalo stvari su se pokrenule, oživele:

**ako krupno inje
nije nagrizzlo granje
kako šljivin cvet može biti mirisan?**

Ni najmanje se ne odričući starih, bio sam našao nove saputnike, uostalom manje više slične starima po nečim. Bili su to: Dogen, Hakuin, Bašo, Sešu... Svi oni koji hodaju po »putuupraznine« (**sunyavada**). Ali svako hoda na svoj način. Nije reč o podražavanju ni o praćenju, nego o hodu najprostije »najsamosvojni« moguće.

O tome bi imalo mnogo više da se kaže, o mogućnostima koje se otvaraju, ali nije ovde mesto da to činimo. Ako, čitajući ponovo njegove rukopise uočim da su odveć »poetični«, čovek za mene ostaje više od »pesnika«, jedan od ontoloških junaka naše kulture. Hart Krejn (Hart Crane) je govorio da je Rembo poslednji veliki pesnik koga će naša civilizacija upoznati. Moguće, i nije važno. Jer nije reč o tome da se bude »veliki pesnik«, niti takvim biti imenovan od ovog društva (Niče: »Poricati zaslugu, ali činiti ono što prevazilazi svaku pohvalu, čak svako razumevanje«). Reč je možda o začetku nove antropologije, ka novom iskustvu o zemlji i životu. Reč je o tome da se krene ka veoma jednostavnom, ali niukoliko pojednostavljenom stanju, da se iskaže rečima put koji tamo vodi, zvali mi to kazivanje »poezijom« ili ne, nema nikakve važnosti samo da mi znamo da je reč, kao što kaže **Knjiga Čaua**, »uzneti se iznad simbola i ući u ogoljen predeo«.

Jedan beli zrak uništava celu komediju

S francuskog: Sanja Basarić

Svi navodi iz Remboovog teksta su iz dela Alhemija reči, izbor iz celokupnih dela, BIGZ, 1979., u prevodu Nikole Bertolina (prim. prev.)

* u pismima tako datiranim (prim. prev.)

** J. V. Gete, Faust II, SKZ, Beograd 1985. g. u prevodu Branimira Živojinovića